

Erdem ÇİFTÇİ*

Temsilden Kullanıma: Resim Kuramının Evrimi

Özet

Wittgenstein'in felsefesi ikinci döneminde esaslı bir dönüşüme uğramıştır. Ama bu dönüşüm ilk dönemki bakışın tamamen reddedilmesi yerine, ilkinin ikincisinde içerilmesi ve bu bakışın dilin kullanımlarından, hallerinden sadece birisine dönüşmesi şeklindedir. Dilin özünün arayışı terk edilmeli; yerine dil pratiklerinin incelenmesi geçmelidir.

Anahtar Terimler

Resim Kuramı, Dil Oyunları, Ailevi Benzerlik, Anlam.

From Representation to Usage: The Evolution of Picture Theory

Abstract

Later Wittgenstein's philosophy appears as hugely different from his early philosophy. This transformation, however, appears not as a complete rejection but as an overcoming, and recognition of it as one of the modes of language only. The research for the essence of language has to be left and replaced by the study of language practices instead.

Key Terms

Picture Theory, Language Games, Family Resemblance, Meaning.

---

* Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Elemanı

Ludwig Wittgenstein'in ikinci dönem felsefesiyle, ilk dönemki yaklaşımından köklü bir kopuş gerçekleştirdiği düşüncesi genel bir kabuldür. Onun tarihsiz, saf mantığın dilini esas aldığı ilk dönemini mahkûm eden çarpıcı ifadeleri de¹ bu görüşü doğruluğu apaçık bir iddia olarak benimsememizi kolaylaştırır. Wittgenstein dilin metafizik olmayan, meşru kullanımının sınırlarını çizmeye çalışırken, sandığından daha çok şeyi dışarıda bıraktığını fark ederek ilk dönemki, anlamı dar bir karşılıklık (mütekabiliyet) fikrine sıkıştıran yaklaşımını terk eder. Bu terk edişin temelli bir ret olmayıp bir aşmayı, içermeyi ifade ettiğini görebilmek için, Wittgenstein'in ikinci dönemine geçişini anlam kuramının dönüşümü üzerinden ele alarak, bir kopuştan çok evrilmeye karşı karşıya olduğumuzu göstermeye çalışacağız.

20. yy'ın başlarında Cambridge'de ortaya çıkan bir felsefeyle, gerçekliğe giden yolda dilin ihmal edildiği, daha doğrusu, bu geride gizlice duran ögenin asıl aktör olduğu düşünölmeye başlandı. Felsefe artık, düşüncenin ve kavramların doğrudan değil, daha çok dil aracılığıyla irdelenmesi olarak görölmekteydi (Pears 1985: 11). Ama bu nasıl bir dille mümkün olacaktı? Süregelen felsefenin kullandığı, çözölmez *kafa karışıklıklarına* yol açan günlük dille mi, yoksa çokanlamlılığa ve yanlış anlamaya izin vermeyen yeni bir meta dille mi?

Arkimedes, yeterince uzun bir kaldıraç için uzayda dayanak yerine geçecek bir nokta bulabilse, dünyayı yerinden oynatabileceğini söylemişti. Onun bu düşüncesi, felsefenin kökenini betimlemek için bir imge olarak kullanılabilir. Felsefe, insan düşünce ve deney dünyasının bir bütün olarak görölebileceği bir bakış açısı bulmak için, bu dünyayı aşmak isteğinden kaynaklanır (a.e., 21).

Böylesi bir isteğin yerine getirilmesi bu yeni dille başarılabilecek, öncesiz-sonrasız (*sub specie aeternitatis*) bir bakışla² dünya kavranacaktır. Wittgenstein olanaksız bir işe kalkıştığının farkında olduğundan kitabının okunduğu anda işlevinin sona ereceğini düşünmekteydi. Çünkü "**Tractatus**, bütün olanaklı olgular üzerine, kendisi olgusal olmadığı için gerçekte söylenemeyen, ancak olgular dünyası yolundan geçerek açıklıkla kavranabilen bir şeyi söyleme girişimi"ydi (a.e., 91).

Hakikatin şeffaf örtüsü olması gereken dil, aksine düşünceyi *gizliyor*; bizi gerçek olmayan, sahte problemlere sürüklüyordu. Öyleyse ona bir çeki düzen vermeli; en küçük öğelerine çözümleyerek olgulardan (*Tatsachen, facts*) söz etmeye imkân veren bir biçim kazandırmalıydı. Dilin düşünceyi gizlediğini ileri süren bu fikir, olgusalılığa en uygun birim olarak kelimenin yerine cümleyi öne çıkardı.

¹ "... Sürtünmenin olmadığı kaygan bir buz yüzeyine vardık; yani şartlar belli anlamda ideal, ama tam da bu yüzden yürüyemiyoruz işte. Yürümek istiyoruz; o halde *sürtünmeye* ihtiyacımız var. Geriye, pürüzlü yüzeye!" (FS § 107)

² Ne geçmişin anımsandığı ne de gelecekte beklenen içinde bulunduğu, hep şimdide kendini seyr ve temaşaya bırakma ve bu seyrin dışındaki her şeye karşı ilgisiz kalma durumu. Soykan (2006: 24) bunu nesnenin, zaman ve mekânda değil, zaman ve mekân *ile* zamandan ve mekândan soyutlanmış bir mantıksal mekân ile âdeta Tanrısal bakışta görölmesi olarak düşündüğünü belirtiyor Wittgenstein'in.

Hakikatin Resmi: *Tractatus*

Tractatus, bir proje olarak Kant'ın düşünceye sınır çekme fikriyle paralellik içinde görünse de, aslında Wittgenstein'in itirazı 'düşünmeye değil, düşüncelerin dile getirilişine'dir. 'Çünkü düşünmeye bir sınır çizmek için, bu sınırın iki yanını da düşünmemiz' gerektiğini belirtir *Önsöz*'de. Maksim şudur: Düşüncelerini öyle bir formda dile getir ki olgular kendilerini onun aynasında bozulmaksızın gösterebilsinler!

Tractatus Mantıkçı Pozitivistlere, öne çıktıkları bir dönemde ihtiyaç duydukları teorik donanımı veriyor göründü. Bunu nasıl yaptı? *Tractatus*'da cümle gerçekliğin *resmidir*, tasarımıdır, modelidir.³ Cümlelerin (ki kendisi de bir olgudur) resmi olduğu olgu nedir peki? Wittgenstein, olgunun 'nesnelerin karşılıklı-biçimlenmesinden', onların birbirleriyle belirli türden bağlantılar içinde olmalarıyla oluştuğunu düşünmektedir (*Tractatus* 2.0272, 2.031). Biz, olguların, bu belirli tarzda ilişkilerin tasarımlarını; yani gerçekliğin taslağını oluştururuz. Tasarımın gerçeklikle karşılaştırılması ise onun doğru ya da yanlış olduğunu gösterir. Öyleyse cümle, kelimenin yapmadığı bir şeyi yapmakta, betimlemektedir. "Olgu durumları betimlenebilir, *adlandırılmaz*.(Adlar noktalara benzer, tunceler ise oklara, onların anlamı vardır.)" demektedir Wittgenstein (*Tractatus* 3.144).

Tractatus, daha sonra metafizik olarak görülüp terk edilecek olan temel bir varsayıma dayanıyordu; dille, temsil ettiği hakikatin mantıksal biçiminin (*die logische Form, logical form*) aynılığı varsayımına.⁴ Bu aynılıktır ki dilin hakikati temsil etmesine, olguyu *dile getirmesine* izin verir. Eğer resim resmettiğine benzeyecekse onunla arasında bir ortaklık olması gerekir. Bu varsayımla resim kuramı (*Die Bildtheorie, picture theory*) gerçekliğin resminin, tasarımının, modelinin kuramıdır.

Neden bu form kendisini kelimedede değil de cümlede gösterir? Kelimelerin anlamlarını esas olarak gösterdikleri nesnelere, daha doğrusu yerine geçebildikleri, onları yokluklarında temsil edebildikleriyle, yeniden varlığa getirebildikleriyle (*represent*)⁵ edinmeleri fikrine dayanan isim kuramı (*name theory*), Frege'nin *Gösterim ve Anlam Üzerine* adlı yazısında belirttiği bir ayrımla sorgulandı. Frege, kelimenin bir gönderimi (*Bedeutung, meaning*), bir de anlamı (*Sinn, sense*) olduğunu savunuyor ve görüşünü açıklamak için ünlü, akşam ve sabah yıldızı örneğini veriyordu (Frege 1998: 73). İki yıldızın da gönderimi aynıydı; ama onları gören, onlara dillerinde, yani yaşamlarında bir yer veren insanların anlam dünyalarında farklı içeriklere sahiptiler. Aynı şeye gönderme yaptıklarını keşfetmek, bu anlamda bir keşif olmuyor; çünkü anlamları teke inmiyordu. Öyleyse isim kuramının nesne temelli sağlam zemini

³ "İyi de bir önerme olguya nasıl benzer? Olgunun resmi yoktur. Bir resim kare, mavi ve beyaz olabilir ama onun kare, mavi ve beyaz olması olgusu, ne kare ne de mavi ve beyazdır." (Hartnack 1965: 21)

⁴ "Olgunun, tasarım olabilmesi için, tasarımı ile ortak birşeye sahip olması gerekir." (*Tractatus* 2.16)

⁵ Her tasarımın, hangi biçimden olursa olsun,-- doğru ya da yanlış--tasarımını kurmak için gerçeklik ile ortaklaşa sahip olması gereken, mantıksal biçim; yani, gerçekliğin biçimidir." (*Tractatus*, 2.18)

İngilizce'de *present*, Fransızca'da *présent* kelimeleri 'şimdi' anlamı dışında 'mevcut, bulunan' anlamına da gelirler. Böylece *represent* ve *représenter* fiilleri temsil ettikleri şeyi bir anlamda yeniden (*re*) var etmeyi, varlığa getirmeyi de anlatırlar.

görüldüğü kadar sağlam değildi. Wittgenstein belki de bu zemin üzerinden anlamlı birimin kelime değil de cümle olabileceği fikrine sığırdı. Eğer kelime, karşısında duran nesneyle hemen anlamına kavuşmıyor, kendisini bir bağlama gönderen anlam evreninde değer kazanıyorsa, bu bağlam cümleyle ilgili olmalıdır. Çünkü cümle bir yargıdır, yargılar! Anlam ya da değer yargıda mümkündür ancak. Öyleyse kelime tek başına anlamlı olamaz; ancak bir cümle içine girebildiği anda ona sahip olabilir. Anlam birimi olarak yalnızca cümle olguya karşılık gelir. Anlamlı olabilmek için değil de, doğru ya da yanlış olabilmek için gerçekliği ihtiyacı vardır cümlelerin.⁶

“1. Dünya, olduğu gibi olan her şeydir. 1.1 Dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil” (*Tractatus*) Ne alev olgudur ne de yakıcılık; ama alevin yakıcı oluşu bir olgudur. ‘Alev yakıcıdır.’ önermesi bir olgu cümlesidir, anlamlıdır ve doğrulanmaya ihtiyaç duyar. Böylece alev ve yakıcı kelimeleri anlamlarını cümlede kazanırlar. Dünya bu tip önermelerin toplamından ibarettir. Gerisi, üzerine konuşulamayan (ama konuşulmadan da durulamayan!) öteden ibarettir. Kelimenin anlamını cümlede kazanması nasıl olmaktadır? Wittgenstein, sözcüklerin cümlede ve yalnız başınayken iki farklı tarzda ortaya çıkmalarının mümkün olmadığını belirtirken ne demek istemektedir? (*Tractatus* 2.0122) Anlamsızlıktan anlama *sıçrama* olmamalıdır bu. Pears’a göre bunun açıklaması şudur: birincisi, önerme içinde doğrultusu, yönü (*sense*)⁷ olan bir hareket vardır; ikincisi, adlar basitçe etiket gibi olsaydı bir araya geldiklerinde sadece daha çok etiket elde ederdik; oysa onlar bir önermeden yapılan soyutlamalardır. Adı durağan, olmuş bitmiş bir şey olarak görmemek (çünkü onu tek başına, başka adlarla birlikte ya da kimi adlarla bir araya gelmemesi gereken olarak düşünebiliyoruz) ve önermenin hareketine yaptığı katkıyı, en başta özünde taşıdığını düşünmek gerekmektedir (Pears 1985: 81-2).

Resimden Oyuna: Anlam Kullanımıdır

Berkeley, *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge (İnsan Bilgisinin İlkeleri)* adlı eserinin önsözünde, dilin ideaların iletilmesinden başka bir amacı olmadığı görüşüyle, her anlamlı ismin bir ideaya karşılık geldiği düşüncesini eleştirerek, dilin bizde güçlü duygular uyandırmak, eyleme sevk etmek ya da eylemden caydırmak, zihni belli bir düzene sokmak gibi işlevlerine dikkat çeker. Öyle ki, çoğu zaman ikinci durumda ilk amaç (ideaların iletilmesi) bir araç olur ya da tamamen atlanır. Dilin günlük kullanımında, bazı kelimeleri duyar duymaz araya bir idea girmeksizin korku, aşk, nefret, hayranlık, küçümseme ve benzeri duyguların uyandığı durumları hatırlamamızı ister Berkeley (1998: 99). Dil, bizatihi etkindir; *taşıdığını* dile getirirken yaratır kimi zaman.

Philosophische Untersuchungen’de (*Felsefi Soruşturmalarda*) gerçeklikle dil arasındaki uyum fikri terk edilir ve her dil bir *yaşam biçimi*yle birlikte düşünülür.⁸ Bu

⁶ Buradaki cümle, önerme elbette totolojik olan analitik değil, sentetik önermedir.

⁷ Pears burada *sense* sözcüğünün İngilizce’de, Fransızca’daki (*sens*) kadar işlek olmayan, ‘yöne’ karşılık gelişine gönderme yapıyor.

⁸ Losonsky (2006: 235-6), Wittgenstein’in *Soruşturmalarda*’da kültür kelimesini kullanmadığını, yaşam biçimini bu kavrama benzetmenin yanlış olacağına dikkat çeker. “Bir yaşam biçimi, içine belirli dil oyunlarının yerleştiği gerçek bir insani eylemler ağıdır; bu ağ,

kitabın örnekleri bize bir dil kuramı vermez ama dil hakkında bir *ailevi benzerlikler* bağlamı sunar. Kuşatıcı bir teori yerine, bir örnekten diğerine geçmemizi sağlayan (daha doğrusu ortaklığı bulma çabasıyla gözümüzün önündekini görmemizi engellemeyen) ailevi benzerlikler ağıyla idare etmek zorunda kalırız. Artık kelimeleri anlamak için 'âdeta bir sicimle bağlı oldukları' şeye bakmamıza gerek yoktur; onları gündelik yaşamımızda ne için, nasıl kullandığımızı bakacağız. İdea kuramının temellendirilmesiyle uğraşmak yerine ideaları nasıl kullandığımızın örneklerini alt alta yazacağız mesela.

Philosophische Untersuchungen, Tractatus için dikkat çekilen Kantçı yaklaşım benzerliğini farklı bir bağlamda olsa da sürdürür. Örneğin Kant, olanaklı bilginin koşullarını aşanı bildiğimiz düşüncesiyle içine düştüğümüz *aşkınsal yanılısamadan* söz ederken; Wittgenstein, onlara makul bir kullanım sağlayacak herhangi bir dil oyununun ortada olmadığı sözcüklerin (tümce, dil, düşünme, dünya) kullanımlarının yol açtığı yanılısamalardan bahseder (Cavell 1969: 65). Kitap Augustinus'tan uzun bir alıntıyla başlar. Bu alıntıda Augustinus, çocukların, büyüklerin jestler, mimikler ve ses tonlarıyla birlikte işaret etmek istedikleri nesnelere yönelerek çıkardıkları sesleri taklit etmek yoluyla dili kavradığını duyup göreyerek ve anladıklarını tekrar ederek isteklerini ifade etmeye başladığını anlatır (FS §1). Bir isteği, arzusu olan özne ve bu isteğin kendini dışarı vurma tarzının en etkili aracı olarak mimik ve jestlerle desteklenmiş sözel bir dil vardır karşımızda. Wittgenstein ilk bölümlerde bu alıntıyla hesaplaşır sürekli olarak. Augustinus'un insanın öncelikle nesnelere öğrendiğini varsaymakta olduğunu düşünür.⁹ Peki ama, tamamen reddetmediği bu görüşü neden yetersiz bulur? Dilde sadece nesnelere adlandırmayıp bazen isim gibi görünen bir sözcüğün eylemle iç içe olmasından (örneğin sayarken), bir nesne adının vurgulu söylenmesinin her zaman nesnenin imgesini akla getirmek için yapılmadığını bildiğimizden (çırağa 'plaka' diyen usta örneğinde olduğu gibi) (FS §2). Kaldı ki, çocuğa işaret edildiğinde istenilen şeyi öğreneceğinden nasıl emin olunabilir? Fark edilmesi gereken, çocuktan ne kadar çok şeyi bilmesinin beklenmekte olduğudur. Nesnenin adını söyleyerek uzatılan parmağın ucu neyi göstermektedir; ileriye mi, geriye mi, parmağını uzatanın ruh halini mi; yoksa sadece parmağın ucunu mu? Bir nesneyi işaret ettiğini kabul edelim ama nesnenin neyini; rengini mi, şeklini mi, yoksa bir başka nesneyle olan ilişkisini mi?

...Augustinus insan dilinin öğrenilişini, sanki çocuk yabancı bir ülkeye gelmiş de bu ülkenin dilini anlamıyormuş gibi betimler; yani çocuğun zaten bir dili varmış, ama bu, bu dil değilmiş gibi. Ya da, çocuk daha şimdiden düşünebiliyor ama henüz konuşmıyormuş gibi. Ve burada 'düşünme', kendi kendine konuşma gibi bir şey demek olacaktır." (FS §32)

Oysa çocuğun dili orada ve o zamanda oluşur; büyükleriyle daha önceden edindiği yaşam deneyimlerinin sağladığı altyapıyla. Diğer türlü, nesneyi işaret etme öncesi-sonrası olmayan tarihsiz bir sıfır noktası olsaydı, çocuk hiçbir şey göremez,

---

biyolojik ve kültürel faktörler içerir ama ailelerin ve toplulukların günlük yaşamlarındaki farkları kapsayacak kadar da detaylara duyarlıdır".

⁹ "Dilin öğrenilişini bu şekilde betimleyen biri, öyle sanıyorum ki, ilk olarak 'masa', 'iskemle', 'ekmek' gibi isimleri ve kişi adlarını göz önüne almakta, belli etkinliklerin ve özelliklerin adlarına ancak ikinci sırada yer vermekte, geri kalan sözcük türlerininse yerlerini kendiliklerinden bulacaklarını düşünmektedir." (FS, § 1)

öğrenemezdi. Ayrıca yaptığımız bu adlandırma edimi âdeta bir şeye hazırlık gibi görünür. Sanki önce nesnelere ad veriyor, sonra da haklarında konuşuyor gibiyizdir; ama ileride onlarla ne yapacağımız en başta belli midir? Wittgenstein bunun neye hazırlık olduğunu şöyle sorar:

“Şeyleri adlandırır ve böylece de haklarında konuşabiliriz. Konuşmada onlarla ilişki kurabiliriz.”—Sanki sonradan ne yapacağımız adlandırma edimiyle baştan verilmiş gibi. Sanki “şeylerden konuşmak” diye tek bir şey varmış gibi. Hem de tümcelerimizle çeşit çeşit şey yaparken. Salt ünlemleri bir düşünelim. Birbirinden tümüyle farklı işlevleriyle.

Su!

Kaç!

Ah!

İmdat!

Güzel!

Hayır!

Bu sözcüklere hâlâ “nesnelere adlandırılışları” deme eğiliminde misiniz?

(FS §27)

Kelimelerin, nesnelere işaret etmek, onları temsil etmek dışında da işlevleri vardır. Tek işlevleri adlandırmak olmadığı için sözcüklerle şaka yapabiliyor, emredebiliyor, karşımızdakini etkileyebiliyoruz.¹⁰

Wittgenstein kelimelerle aletler arasında benzerlik kurar. “Bir alet kutusundaki aletleri düşün: Çekiç, kerpeten, testere, tornavida, cetvel, tutkal çanağı, tutkal, çiviler, vidalar.—Bu nesnelere işlevleri ne denli çeşitliyse, sözcüklerin işlevleri de o denli çeşitlidir. (Ve her iki yanda da benzerliklere rastlanır.)” (FS §11) Wittgenstein’da sözcükler birbirlerinden nitelikleriyle değil işlevleriyle ayrılır. Dünyaya ne kadar farklı türden yaklaşırsak ya da dünyada ne kadar farklı türden varolursak o kadar farklı türden kelimeye ihtiyaç duyarız öyleyse. Kullanılan aletin kullanandan bağımsız bir niteliği olmadığını düşünmek şarttır. Özne de kullandığı aletin öznesidir. Ve aletlerin adını öğrenerek onları öğrenmiş olmayız. Her farklı aleti kullanmasını öğrendiğimizde adını öğrenmeye hazır hale geliriz. Matkapla delme işleminin yapıldığını görüp anladığımızda matkap kelimesini öğrenmeye hazırız demektir.

Birine satrancı açıklayacağım; işe, bir taş göstererek başlıyorum: “Bu şahtır. Falanca hamleleri yapabilir, vs., vs.”—Bu durumda şöyle diyeceğiz: “Bu şahtır” (ya da “Buna ‘şah’ denir”) sözleri, yalnızca öğrencinin ‘bir taşın ne olduğunu biliyor’ olması durumunda bir sözcük açıklamasıdır. Yani, diyelim ki önceden

¹⁰ Austin (1962) bu noktadan hareketle, Wittgenstein’ın izinden giderek söz söylemenin edimsel (*performative*) yönünü bütün sözcelemlere (*utterances*) yayar. Her sözcelem bir söz edimidir (*speech act*). ‘Söz veriyorum’ ya da ‘özür dilerim’ gibi edimsel sözcelemlerin (*performative utterances*) sadece bir şeyleri betimlemediğini saptamanın ötesine giderek, onlarla ‘Fransa beşgen biçimlidir’ gibi betimleyici, saptayıcı sözcelemler (*constative utterances*) arasındaki ayrımı geçersiz kılmaya çalışır. Her betimleme, her dile getirme bir edimdir ve içinde bir güç (*force*) taşır.

başka oyunlar oynamışsa ya da başkalarının oynayışlarını – ve benzerlerini— ‘anlayarak’ izlemişse. Ayrıca, ancak bu durumda, oyunu öğrenirken “Buna—yani bu taş—ne denir?” sorusunu yerinde sorabilecektir.

Şöyle diyebiliriz: Bir şeye ne ad verilmiş olduğunu, bununla ne yapacağını zaten bilen biri anlamlı olarak sorabilir yalnızca (FS §31).

Wittgenstein *Philosophische Untersuchungen*'de, *Tractatus*'daki gibi sınırları belirli bir dil teorisi ortaya atmayı, dilsel pratiklerimizin bir dökümünü yapmaktadır. Bu dökümde dil, farklı dil oyunlarında ortaya çıkan ve bütünsel bir tanımına erişilemeyen (erişilmesi de gerekmeyen) bir etkinlik olarak karşımıza çıkar.¹¹ Bu etkinlik bize kavramları kullandığımızı hatırlatarak, dilin tek işlevi sandığımız temsilin (*representation*) dil oyunlarından sadece birisi olduğunu gösterir. Berkeley'in de fark ettiği gibi, biz dille birçok şey yaparız: emir verir, soru sorar, şaka yapar, dua eder, çizelgeler yaparız... Dille yaptığımız bütün bu etkinlikler birer dil oyunudur.¹² Bu oyunlar sanıldığı gibi keyfi olarak kuralları konulup dolaşıma girmez, zaman ve mekân içinde oluşur, kabul görürler.¹³ Bu oyunların hepsini birer betimlemeye indirgemek imkânsızdır. Tüm bu oyunları oyun yapan bir şey yok mudur ya da bütün bu oyunların ortak bir noktası?¹⁴ Bu soruna *ailevi benzerlikler* kavramıyla çözüm getirmek ister Wittgenstein.

—Dil dediklerimizin hepsinde ortak olan bir şey belirtmektense, bu görüngülerde, hepsi için aynı sözcüğü kullanmamıza yol açan ortak tek bir şey bulunmadığını—aksine bunların birbirleriyle çok çeşitli şekillerde *akraba olduklarını* söylüyorum. Ve hepsine ‘dil’ dememizin nedeni bu akrabalık ya da akrabalıklardır (FS §65).

Tek bir ortak özellik yerine bazen bir benzerlikler ağı gördüğümüzü düşünmektedir. A oyununun B ile, B'nin C ve D ile, C'nin B ve E ile ortak özellikleri var ama hepsinde ortak bir özellik yokken, eğer bakıp da onları *oyun* kavramı altında bir grup olarak niteleyebiliyorsak bu, aralarında bir akrabalık yani *ailevi benzerlik* olmasındandır. Bu ilginç fikir, kavrama Platoncu bakıştan kurtarır bizi. Artık kümenin

¹¹ “[D]il ve dilin iç içe örülü olduğu etkinlikler bütününe de ‘dil oyunu’ diyeceğim”(FS §7).

¹² Stern (2004: 89-90), *Spiel* kelimesinin İngilizce'ye en doğru çevirisinin oyun (*game*) olmasına rağmen kelimenin Almanca'sının daha kapsamlı bir içeriği olduğunu, oyundan daha bağımsız etkinlikleri de içeren oyunu (*play*) da anlattığına dikkat çeker. Wittgenstein'in dille, oyuncu (*playful*) etkinlikler arasında kurduğu analojiye yeterince ilgi gösterilmediğini, bu analojinin dilin, biçimsel olarak belirlenmiş kurallar dizisi tarafından düzenlenen bir sisteme benzemeziği vurgulayan bir işlevi olduğunu ekler. Eylemin kuralları gerektirmesi, tamamen onlar tarafından belirlendiği anlamına gelmez.

¹³ Sözlükleri *biz* yazarız. İçindeki kelimeler, ifadeler, deyimler eskidikçe de onları çıkartır yenilerini ekleriz. Bu genellikle keyfi bir kararla değil, kendiliğinden olur (bir arkadaş grubundan çıkıp diğerine geçişimizde olduğu gibi). Bu anlamda da sözlük *kendisini* yazar.

¹⁴ Alışkın olduğumuz ve çoğu zaman işe yarayan bu soru tarzını kolayca terk edebileceğimizi düşünmememiz gerekir (zaten tamamen terk etmemize de gerek yoktur). Örneğin Searle'e göre (Magee 2000: 358) bu soruya olumlu bir yanıt vermemek Wittgenstein'in genel bir teoriye ulaşmadaki başarısızlığıdır. Ona göre Wittgenstein'in dil oyunlarının özünde temsilin olduğunu görememiştir.

kurucu ortaklığına değil, üyelerin aralarındaki çeşitli, dolaylı bağlantılara dikkat etmeliyiz.

Birine oyunun ne olduğunu nasıl açıklayacağız? Bence ona *oyunlar* betimleyecek ve bu betimlemeye şunu ekleyeceğiz: ‘Buna *ve benzerlerine* ‘oyun’ denir. Peki kendimiz bundan fazlasını biliyor muyuz? Yalnızca bir başkasına mı tam olarak söyleyemeyiz oyunun ne olduğunu?—Ama bu bilgisizlik değildir. Sınırları bilmiyoruz, çünkü çekilmiş sınırlar yok. (FS §69)

Bilmiyoruz ve aslında ihtiyacımız da yok; çünkü ‘tam da ihtiyacını duyduğumuz şey’ bu belirsizliktir. Herhangi bir kavramın tanımsız kalması onun öğretilmesini olanaksız kılmaz mı? Tanımı öğrenmek isteyenler için yapabileceğimiz şudur:

Örnekler verir ve bunların belli bir anlamda anlaşılmasını isteriz.—Ama bununla kastettiğim, bu örneklerde—herhangi bir nedenden ötürü—dile getiremediğim ortak noktayı görmesi gerektiği değil, şimdi bu örnekleri belirli bir tarzda *kullanması* gerektiğidir. Örnekleme burada—daha iyisi bulunamadığı için kullanılan—*dolaylı* bir açıklama aracı değildir. Çünkü yanlış anlaşılma her genel açıklama için söz konusu olabilir. Oyunu *böyle* oynarız işte (‘Oyun’ sözcüğüyle oynanan dil-oyununu kastediyorum.) (FS §71).

Artık, anlamın nasıl kullanım olarak görüldüğünü anlayabiliriz. Biz dili kullanırken ya da dil içinde eylerken, oyun kavramını kullanırken olduğu gibi, yaptığımız şeyin ötesini düşünmeyiz. Oyunları oyun yapan nedir sorusu sonra gelir, düşünürken ya da bir *tür* düşünceyle.

Önce kavramları kullanıyoruz, sonra onları o kavram yapanın ne olduğunu soruyoruz. Onları nasıl kullandığımızı soracağız elbette, ama eski alışkanlıklarımıza düşmeden. “Bir işaretin kullanımını arıyoruz; ama onu sanki işaretin *eşlikçisi* bir nesneymiş gibi arıyoruz. (Bu hatanın nedenlerinden birisi de yine ‘bir isme karşılık gelen şeyi’ aramamızdır.)” Oysa “İşaret (cümle) anlamını işaretler sisteminden, işaretlerin ait olduğu dilden alır. Kısacası, bir cümleyi anlamak bir dili anlamaktır” (Kenny 2006: 78). Kullandığımız *sahte* paranın gerçek olup olmadığını düşünmeye gerek yoktur. Herkes onu kullanıyorsa artık gerçektir. Herkesin onayı, sistemin, dilin zamana yayılmış onayıdır; bu onay, kelimeyi, ifadeyi, deyimini sözlüğe sokar ya da geçersiz kılarak sözlükten düşürür. Anlamın bu şekilde ‘içsellikten’ arındırılması yani özel bir dilin (*Die Privatsprache, private language*) olanaksızlığı,¹⁵ Wittgenstein için anlamın onayla, toplumsal pratikle oluşmasındandır.

Sonuç

Wittgenstein’in birinci ve ikinci dönemleri arasında esaslı bir fark görünse de, bu fark, onun Augustinus’un alıntısına olan tavrında olduğu gibi tamamen bir ret değil, ikinci dönemde resim kuramının dil oyunlarından sadece birine indirgenmesi gibi, bir içerme ilişkisi olarak görülebilir. Dilin ve anlamın bir tür bilimsel nesnellikten gündelik

¹⁵ Bu konuda Wittgenstein’a yapılan bazı eleştiriler için bkz (Baç 2001). Bu açıklayıcı yazıda Wittgenstein’in, duyumun saptanmasına ilişkin aşırı şüpheci tutumunu toplumsal olana karşı göstermediği, anlamın belirlenmesi sürecinde zihnin yönelişini, kastetmeyi hesaba katmadığı eleştirileri ele alınıp değerlendiriliyor.

olana, zamansal olana, özneye (öznelciliğe değil) ve onun varolma hallerine, biçimlerine yerleştirilmeye çalışıldığını, dünyahlaştığını görüyoruz son dönemde. Dilin etkinlikle, kullanımla birlikte anlaşılmasının zorunluluğunu farketmeye zorlanıyoruz. Dil, resmetmenin sınırlılığında, aracılığında kurtulup, anlamın kurucusu haline geliyor ve öznenin aşkınsal bir referans noktasından konuşan tavrını şüpheye düşürüyor.¹⁶ Artık özne nereden (yani dilden, dilin içinden) konuştuğunun farkında olmadan konuşamayacak ve kafasındaki şeyle, kullandığı ve dışarı (düşünce-dil-gerçeklik) arasında özsel bir farklılık gören kurgusundan vazgeçecektir. Referansımız, hakikatin *mutlak ölçüt*ün kapsandığına inanılan *içerisi*, zihin ya da dil dışı bir gerçeklik olduğuna inanılan *dışarı*, nesnel dünyası değil, gündelik dil pratiklerimizdir. Wittgenstein, *Tractatus*'da dilin olguların ifadesinin hizmetine nasıl daha iyi sunulabileceğini araştırırken sonrasında esaslı bir şey fark eder: kullandığının bir alete, daha doğrusu bir alet kutusundaki çok sayıda alete benziyor olduğunu¹⁷. Özne dünyada bu aletlerle yani *dille* varolur; onun dünyayı kendi dışına koyarak anlama ve dille yansıtma çabası, bu zemin üzerinden anlaşılırsa dilsel pratiklerimizin zenginliğini görmemiz kolaylaşır. Wittgenstein bizi daha az mükemmel, daha *pürüzlü* ama daha gerçek olanı fark etmeye çağırır.

KAYNAKÇA

- AUSTIN, John L. (1962) *How To Do Things With Words*, G.B, Oxford University Press.
- BAÇ, Murat (2001) "Wittgenstein ve Anlamın 'Ortalıkta' Olması", *Felsefe Tartışmaları*, 28. Kitap, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- BERKELEY, George (1998) *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge*, ed. Jonathan Dancy, New York: Oxford University Press.
- CAVELL, Stanley (1969) "The Availability of Wittgenstein's Later Philosophy", *Must We Mean What We Say?*, New York: Scribner.
- FREGE, Gottlob (1998) *On Sense and Meaning, Philosophy of Language: The Big Questions* içinde, ed. Andrea Nye, Wiley-Blackwell Publishing.
- HARTNACK, Justus (1965) *Wittgenstein and Modern Philosophy*, Tr: Maurice Cranston, USA: New York University Press.
- KENNY, Anthony (2006) *The Wittgenstein Reader*, USA: Blackwell Publishing.
- LOSONSKY, Michael (2006) *Linguistic Turns in Modern Philosophy*, USA: Cambridge University Press.
- MAGEE, Bryan (2000) *Büyük Filozoflar*, Çev: Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- PEARS, David (1985) *Wittgenstein*, Çev: Arda Denkel, İstanbul: Afa Yayınları.
- RORTY, Richard (1991) "Wittgenstein, Heidegger, and the reification of language", *Essays on Heidegger and Others, Philosophical Papers, Volume 2*, New York: Cambridge University Press.

¹⁶ Rorty (1991), Wittgenstein'in ikinci dönemiyle Heidegger'in ilk dönemini, felsefeyi deneyimin olanaklılık koşullarının araştırılması olarak gören anlayışın sosyal pratik altyapısını açığa çıkartmaları bakımından paralellik içinde görür. Felsefe, ilişkisiz, salt kendisine gönderme yapan bir hakikati (idea, duyu verisi, Tanrı, aşkınsal özne gibi) postüle etmek yerine bu arayışın içinden çıktığı zemine döner.

¹⁷ Bu metafor, öznenin kullandığı aletten bağımsız bir kendiliği olmadığı akıld tutularak kullanılmalıdır. Öznenin hangi alet kutusunu kullandığı bilgisi onun yaşam biçimini ele verir.

SOYKAN, Ömer Naci (2006) *Felsefe ve Dil, Wittgenstein Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: MVT Yayıncılık.

STERN, David G. (2004) *Wittgenstein's Philosophical Investigations, An Introduction*, UK: Cambridge University Press.

WITTGENSTEIN, Ludwig (2006) *Tractatus Logico-Philosophicus*, Çev: Oruç Aruoba, İstanbul: Metis Yayınevi.

WITTGENSTEIN, Ludwig (2007) *Felsefi Soruşturmalar*, Çev: Haluk Barışcan, İstanbul: Metis Yayınevi.